

Marcin Adamczyk

Relacje Chińskiej Republiki Ludowej z wybranymi państwami koalicji rewizjonistycznej – studium przypadku na przykładzie Rosji, Pakistanu oraz Iranu

Abstrakt

Wiele wskazuje na to, że niekwestionowane sukcesy Chin w rozbudowie posiadanych zasobów potęgi gospodarczej i militarnej jednocześnie rozbudziły dumę narodową oraz ambicje chińskiego narodu. To z kolei doprowadziło do świadomości ograniczonych możliwości kształtowania środowiska międzynarodowego oraz realizacji własnych interesów na arenie międzynarodowej. W konsekwencji Chiny przyjęły rewizjonistyczną politykę mającą docelowo podważyć istniejący globalny porządek – koniec końców celem jest bowiem osiągnięcie pozycji hegemonu (ze wszystkimi korzyściami i obowiązkami, które się z tym wiążą). Należy jednak zauważyć, że zmiana hegemonu może nastąpić jedynie poprzez wojnę hegemoniczną – w wyniku której wyłoniona zostanie nowa hierarchia prestiżu z pretendentem jako nowym światowym przywódcą. Aby przygotować się do hegemonicznego zderzenia, Chińska Republika Ludowa stale rozszerza swoje wpływy gospodarcze i wojskowe (wewnętrznie i zewnętrznie). Przede wszystkim Chiny próbują przyciągnąć inne niezadowolone państwa do swojego obozu, tworząc koalicję określaną mianem „koalicji rewizjonistycznej”. W tym celu Chińczycy oferują innym państwom potencjalnie lukratywne umowy handlowe, szeroko zakrojone inwestycje, niskoprocentowane lub bezzwrotne pożyczki oraz pomoc rozwojową. Niniejszy artykuł ma na celu spopularyzowanie autorskiej perspektywy zmiany hegemonicznej w ramach stosunków międzynarodowych – określonej mianem „neorealizmu hegemonicznego” – jako najlepiej oddającej założenia proponowanej teorii. Owe założenia teoretyczne i autorski model zmiany hegemonicznej zostaną jednocześnie wykorzystane w dalszej części artykułu do analizy dynamiki relacji pomiędzy wybranymi państwami rewizjonistycznymi a Chinami jako pretendentem do globalnej hegemonii. Autor stawia bowiem tezę, że państwa dołączają do koalicji rewizjonistycznej w celu zwiększenia własnej potęgi

militarnej i gospodarczej. Analiza przypadku będzie koncentrować się na relacjach Chin z Rosją, Pakistanem i Iranem – wszystkie te państwa są postrzegane przez autora za kluczowych sojuszników Chińskiej Republiki Ludowej na kontynencie azjatyckim – ze względu na ich zasoby potęgi i politykę rewizjonistyczną. W badaniu wykorzystano wtórne źródła badawcze, w tym publikacje naukowe i artykuły publicystyczne w języku polskim oraz angielskim. W procesie badawczym wykorzystano trzy metody: analizę porównawczą, metodę historyczno-krytyczną oraz metodę *desk research*.

Słowa kluczowe: Chiny, Federacja Rosyjska, Pakistan, Iran, USA, hegemonia, koalicja, sojusz

Wstęp

Wiele wskazuje na to, iż niepodważalne sukcesy w rozbudowie potęgi gospodarczej i militarnej rozbudziły dumę narodową oraz ambicje Chińczyków¹, a także przyniosły świadomość ograniczonych możliwości kształtowania otoczenia międzynarodowego czy realizacji własnych interesów – wynikających z niskiej pozycji w globalnej hierarchii prestiżu. Zgodnie z teoretycznymi założeniami niniejszej pracy – zaprezentowanymi w podrozdziale teoretycznym – takowa sytuacja prowadzi do przyjęcia przez państwo polityki rewizjonistycznej i próby podważenia obowiązującego ładu globalnego. Ostatecznym celem państw rewizjonistycznych jest bowiem ustalenie w wyniku wojny hegemonicznej nowej hierarchii prestiżu – odzwierciedlającej aktualny rozkład potęgi w ramach systemu – zapewniającej im dużo wyższą pozycję niż dotychczas. W przypadku pretendenta – za którego uznać należy Chiny – celem jest zaś sama pozycja hegemonia. W ramach przygotowań do wojny hegemonicznej Chińska Republika Ludowa (ChRL) od kilku dekad rozbudowuje posiadane zasoby potęgi gospodarczej i militarnej nie tylko wewnątrz, ale także w oparciu o jej zewnętrzne źródła – przede wszystkim starając się przyciągnąć do swojego obozu (koalicji rewizjonistycznej) pozostałe

¹ Zob. więcej: M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski a globalna hegemonia Stanów Zjednoczonych Ameryki – ujęcie teoretyczne*, [w:] *Alianse w rywalizacji o globalną hegemonię*, red. J. Marszałek-Kawa, B. Jagusiak, Toruń 2023, s. 30-33; M. Adamczyk, P. Rutkowska, *China and Asia-Pacific region in China's Military Strategy*, „Torun International Studies” 2017, no. 1 (10), s. 86, 88-89; P.L. Wilczyński, *Rozwój sił zbrojnych ChRL w ujęciu geostrategicznym*, „Przegląd Geopolityczny” 2020, t. 34, s. 53; J. Raubo, *Chińskie wyzwanie czy zagrożenie – jak odczytywać kolejny wzrost wydatków na obronność w Chinach [OPINIA]* [5 III 2023], <https://defence24.pl/geopolityka/chinskie-wyzwanie-czy-zagrozenie-jak-odczytywac-kolejny-wzrost-wydatkow-na-obronnosc-w-chinach-opinia> (15 VII 2023). Na temat wzrostu nacjonalizmu i dumy narodowej wśród Chińczyków zob. M. Jacoby, *Chiny bez makijażu*, Warszawa 2016, *passim*.

państwa niezadowolone z ładu utrzymywanego przez Stany Zjednoczone². Potencjalnie lukratywna wymiana handlowa czy szeroko zakrojone inwestycje, niskoprocentowane lub czasem wręcz bezzwrotne pożyczki i pomoc rozwojowa miały zapewnić Państwu Środka możliwości dalszej rozbudowy potęgi gospodarczej, jak i realne wpływy polityczne w tych państwach³. Szereg państw rozwijających się ofertę Chińczyków postrzegało jako nie tylko niezwykle korzystną finansowo (choć czas zweryfikował rzeczywistą wartość owych propozycji)⁴, ale również politycznie – gdyż bliskie relacje z Pekinem umożliwiały im oparcie wobec nacisków Zachodu⁵. W myśl zaprezentowanego modelu teoretycznego owe rozliczne bliskie relacje pretendenta z państwami negatywnie nastawionymi wobec istniejącego ładu światowego stanowić mają fundament pod przyszłą koalicję rewizjonistyczną – której celem jest podważenie hegemonii amerykańskiej i ustanowienie nowego porządku globalnego w wyniku zwycięskiej wojny hegemonicznej⁶. Niniejszy artykuł ma na celu zarówno popularyzację autorskiej perspektywy na zmianę hegemoniczną w ramach systemu międzynarodowego (SM) – na określenie której posłużono się terminem neorealizmu hegemonicznego jako najlepiej oddającego założenia proponowanego podejścia (teorii) – i zarazem szerzej opisanej w rozdziale teoretycznym⁷. Nakreślone założenia teoretyczne oraz sformułowany na ich podstawie model hegemonicznej zmiany zostaną wykorzystane w kolejnej części pracy do analizy dynamiki relacji wybranych państw rewizjonistycznych oraz Chińskiej Republiki Ludowej jako pretendenta do globalnej hegemonii. Tym samym potwierdzona zostanie teza mówiąca o tym, że państwa dołączają do koalicji rewizjonistycznej celem zwiększenia własnej potęgi w wymiarze militarnym i gospodarczym. Studium przypadku na potrzeby przedmiotowej analizy stanowią stosunki Chin z Rosją, Pakistanem oraz Iranem – wszystkie te państwa uznać można za najważniejszych (z racji posiadanych zasobów potęgi) oraz jednocześnie najbardziej pewnych (ze względu na zbieżność interesów

² M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 34-35.

³ Ibidem, s. 35; M. Adamczyk, T. Matras, *Uwarunkowania oraz implikacje chińsko-litewskiego konfliktu handlowego*, „Przegląd Geopolityczny” 2023, t. 43, s. 125-126.

⁴ M. Adamczyk, T. Matras, *op.cit.*, s. 126.

⁵ M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 36; M. Adamczyk, M. Debita, *Zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego kraju oraz jej miejsce w polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, „Studia Orientalne” 2018, nr 2 (14), s. 21-22; T. Matras, *Threats to national security arising from economic cooperation with the People's Republic of China*, „Studia Orientalne” 2022, nr 4 (24), s. 49-51.

⁶ M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 35.

⁷ Zarys autorskiego modelu hegemonicznej zmiany został po raz pierwszy opublikowany w: M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 21 i n. Jednakowoż ze względu na ograniczoną objętość niniejszej pracy kompletny model zostanie zaprezentowany w oddzielnym artykule – natomiast na kolejnych stronach znajdzie się skrótove jego ujęcie, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki wyłaniania się dwóch koalicji (rewizjonistycznej i *status quo*).

i nieskrywany rewizjonizm) aliantów ChRL na kontynencie azjatyckim⁸. W ramach prowadzonych badań wykorzystano wtórne źródła badawcze w postaci publikacji naukowych oraz artykułów publicystycznych w języku polskim oraz angielskim – w tym własne badania uprzednio opublikowane. W procesie badawczym posłużono się trzema metodami: analizą porównawczą, metodą historyczno-krytyczną oraz metodą *desk research*.

Kluczowe założenia modelu hegemonicznej zmiany w ramach paradygmatu realistycznego

Warto zaznaczyć, iż proponowane przez autora założenia teorii neorealizmu hegemonicznego wbrew pozorom nie odchodzą daleko od neorealistycznego rdzenia – dzielą bowiem z nim kluczowe założenie o anarchii panującej w systemie międzynarodowym oraz niepewności, którą implikuje. Co do zasady anarchiczna struktura SM – równoznaczna z brakiem rządu światowego – determinuje rywalizację o potęgę jako środek do zapewnienia bezpieczeństwa, ono zaś służy do zapewnienia przetrwania państwa⁹. W opinii autora istotne jest jednak rozróżnienie potęgi ze względu na jej wymiar militarny i gospodarczy – albowiem potęgą w wymiarze militarnym jest nie tylko kosztowna w wytworzeniu i utrzymaniu, ale także względnie szybko staje się przestarzała. Potęga gospodarcza natomiast jest bardziej uniwersalna – nie dezaktualizuje się bowiem tak łatwo i zarazem stanowi podstawowy zasób w procesie dalszej rozbudowy obu filarów potęgi państwa¹⁰. Jednocześnie potęga ekonomiczna ma bardzo ograniczony wpływ na poziom bezpieczeństwa w SM – nawet jej spektakularny wzrost w krótkim okresie czasu co do zasady nie implikuje odpowiedzi pozostałych państw w ramach systemu¹¹. Zupełnie odmienna sytuacja ma natomiast miejsce w przypadku potęgi militarnej – nieograniczona jej rozbudowa co do zasady jest kontrskuteczna, albowiem jej nadmiar powoduje spadek bezpieczeństwa w ramach systemu i odpowiedź pozostałych państw. Należy podkreślić, iż zarówno potęgę gospodarczą, jak i militarną można akumulować wewnątrz (w oparciu o już posiadane zasoby

⁸ Co prawda Pekin w sferze deklaratywnej prowadzi politykę niezaangażowania w sojusze, niemniej takowe deklaracje są w opinii autora niczym innym jak tylko elementem komunikacji strategicznej mającym wykazać odmienność polityki zagranicznej ChRL od tej prowadzonej uprzednio przez USA czy inne mocarstwa: M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 21; J. Szczudlik, „Nowa era” w polityce obronnej Chin, „Biuletyn PISM” 2019, nr 122 (1870), s. 1.

⁹ M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 21.

¹⁰ Ibidem, s. 22.

¹¹ Ibidem, s. 22. Przykładem funkcjonowania owego mechanizmu mogą być sukcesy gospodarcze II Rzeszy w latach 1871-1885 oraz Stanów Zjednoczonych przed wybuchem I wojny światowej – zarówno Waszyngton, jak i Berlin w owym czasie nie budziły obaw innych państw w systemie.

rozbudowując przemysł czy siły zbrojne) oraz zewnętrznie (zawierając wszelkiego rodzaju umowy międzynarodowe czy nabywając drogą pokojową lub podboju nowe terytoria)¹².

Za Robertem Gilpinem autor wyróżnił dwa odmienne stadia SM – system w stanie zdestabilizowanym (wyjściowym) oraz ustabilizowanym (przez hegemonia)¹³. W systemie międzynarodowym znajdującym się w stanie *disequilibrium* anarchia – a w zasadzie wynikająca zeń niepewność co do intencji i zachowań innych – skłania państwa do koncentracji swoich wysiłków na rozbudowie potęgi militarnej (zarówno wewnątrz, jak i zewnątrz). Brak zaufania przyczynia się równocześnie do zaostrzenia rywalizacji między państwami oraz jednocześnie wpływa na obniżenie ich skłonności do współpracy – ewentualna kooperacja ma zresztą na celu w pierwszym rzędzie dalszą akumulację wojskowego komponentu potęgi państwa i zwyczajowo przybiera formę sojuszy czy mniej sformalizowanych koalicji *ad hoc*¹⁴. Zgoła inaczej państwa zachowują się wówczas gdy SM znajduje się w stanie *equilibrium* – pewne swego bezpieczeństwa (zapewnianego przez hegemonia) skupiają się na akumulacji potęgi gospodarczej, a także są zdecydowanie bardziej skłonne do współpracy. Jednakowoż potęga państwa hegemonicznego prędzej czy później osłabia się na tyle, że w systemie pojawia się jedno lub więcej mocarstw rewizjonistycznych (pretendentów)¹⁵ – państw dążących do objęcia światowego przywództwa i przyjęcia na siebie płynących z tego tytułu obowiązków¹⁶. Sumaryczna potęga pretendenta co do zasady jest zbliżona do potęgi urzędującego hegemonia, jednakowoż znacznie niższa pozycja w hierarchii prestiżu wpływa ujemnie na zdolność realizacji przez niego interesów narodowych¹⁷. Każdorazowo wokół pretendenta i hegemonia skupia się szereg państw –

¹² Ibidem.

¹³ R. Gilpin, *War and change in world politics*, Cambridge 1981, s. 10 i n.

¹⁴ M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 22.

¹⁵ Podczas I wojny światowej pretendenci byli tylko jeden – II Rzesza Niemiecka – ale już dwie dekady później pretendenców było trzech – III Rzesza Niemiecka, Cesarstwo Japonii oraz Związek Radziecki – i tylko wojna między nimi sprawiła, że ZSRR dołączyło do koalicji *status quo*. Niemniej autor co do zasady obie wojny światowe traktuje jako jeden konflikt hegemoniczny ze względnie długim interludium (1918-1939).

¹⁶ Ibidem, s. 24; G. Modelski, *Long Cycles in World Politics*, Waszyngton 1987, s. 10. Nie jest to bynajmniej dążenie podsyte altruizmem – albowiem, jak wcześniej wspomniano, hegemon ma możliwość wpływać w sposób istotny na kształt światowego porządku i tym samym ustalać zasady i reguły sprzyjające jego interesom, ale także odnosi bezpośrednie korzyści z samego faktu posiadania największych zasobów potęgi w systemie.

¹⁷ Hierarchię prestiżu konstytuuje rzecz jasna prestiż, będący – jak to określił twórca konceptu Robert Gilpin – codzienną walutą państw w ich wzajemnych relacjach. Stosowne zasoby prestiżu i odpowiednie miejsce w hierarchii zapewniają państwom większe możliwości realizacji ich własnych interesów, a zarazem ograniczają konieczność wykorzystania w tym celu posiadanych przez nie zasobów potęgi. Jakkolwiek państwa zdobywają prestiż każdego dnia, to sama hierarchia prestiżu ustalona w wyniku wojny hegemonicznej jest dość sztywna, a do

odpowiednio rewizjonistycznych (chcących obowiązujać porządek podważyć), jak i tych chcących ów ład przerzucić (skupionych w ramach koalicji *status quo*). Co do zasady w skład koalicji rewizjonistycznej wchodzić będą państwa skłonne awansować w hierarchii prestiżu i jednocześnie dążące do wydatnego zwiększenia posiadanych zasobów potęgi kosztem innych państw. *A contrario* koalicja *status quo* składać się będzie w zdecydowanej większości z państw z istniejącego porządku zadowolonych – bynajmniej nie oznacza to jednak braku dążeń do zwiększenia własnej potęgi kosztem członków przeciwnego obozu. Jednocześnie niektóre z państw rewizjonistycznych mogą mimo wszystko przyłączyć się do hegemonu (*bandwagoning*) licząc na większe zyski w wyniku wygranej rywalizacji hegemonicznej lub z powodu bezpośredniego zagrożenia jakie stanowić może dla nich pretendent¹⁸. Choć hipotetycznie państwa zadowolone ze swojej pozycji w hierarchii prestiżu mogłyby przyłączyć się również do koalicji rewizjonistycznej – gdy zwycięstwo pretendenta wydawałoby się im bardziej prawdopodobne, a korzyści w kategoriach potęgi odpowiednio większe i realne. Brak jednak póki co empirycznych dowodów na potwierdzenie owej tezy. Prawdopodobny za to wydaje się wariant, w którym państwa przeświadczone o zagrożeniu płynącym ze strony hegemonu lub jego aliantów, byłyby skłonne szukać defensywnego oparcia w koalicji rewizjonistycznej – albowiem według realistycznej perspektywy potrzeba zapewnienia sobie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa jest w polityce państwa zagadnieniem rudymenarnym (*hierarchy among issues*)¹⁹. Warto podkreślić, iż w wojnie hegemonicznej co do zasady biorą udział praktycznie wszystkie mocarstwa i przytłaczająca większość państw średnich oraz małych – w konflikt o światowe przywództwo może zatem być zaangażowanych nawet 90% globalnych zasobów potęgi²⁰. *Ergo* neutralność rzadko jest nie tylko racjonalnym, ale wręcz dostępnym dla państw wyborem. Państwa zadowolone ze swojego miejsca w hierarchii prestiżu muszą koniec końców stanąć w obronie obowiązującego ładu i wesprzeć hegemonu – z ich perspektywy prawdopodobna zmiana byłaby bowiem zbyt dużą niewiadomą, zaś ewentualne bezpośrednie korzyści z przyłączenia się do hegemonu w wojnie są tylko dodatkiem. Z drugiej strony państwa rewizjonistyczne z samej definicji dążą do zwiększenia posiadanych zasobów potęgi i awansu w hierarchii prestiżu – co nie jest możliwe bez udziału w wojnie

jej zmiany potrzebna jest siłą rzeczy kolejna wojna o hegemonicznym charakterze: M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 23.

¹⁸ *Vide* kazusy Włoch i Japonii podczas I wojny światowej (oba upatrywały większych korzyści w przyłączeniu się do hegemonu) lub ZSRR podczas II wojny światowej (postrzegające III Rzeszę jako bezpośrednie zagrożenie dla własnego przetrwania i zarazem kluczową przeszkodę na drodze dalszej rozbudowy potęgi).

¹⁹ M. Adamczyk, P. Rutkowska, *Krytyczna analiza postzimnowojennych relacji chińsko-indyjskich w perspektywie realizmu strukturalnego*, „Studia Orientalne” 2019, nr 2 (16), s. 9.

²⁰ M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 23.

o hegemonię globalną. *Summa summarum* wyłonienie się dwóch koalicji jest nie-rozerwalnym elementem rywalizacji o hegemonię w zdestabilizowanym systemie międzynarodowym – wpływ na to ma niewątpliwie anarchiczna struktura SM.

Federacja Rosyjska jako kluczowy sojusznik ChRL w ramach koalicji rewizjonistycznej

Niewątpliwie potencjalnie najważniejszym sojusznikiem Chin w regionie Azji i Pacyfiku jest Federacja Rosyjska, zaś spoiwem aliansu chińsko-rosyjskiego rewizjonizm obu mocarstw. Moskwa bowiem już w połowie pierwszej dekady XXI w. *explicite* opowiedziała się przeciwko Zachodowi i od blisko dwóch dekad dąży do przejścia pośredniej (jak w przypadku Białorusi) czy nawet bezpośrednio (Krym) kontroli nad terytoriami wchodzącymi niegdyś w skład ZSRR i to właśnie nieformalna restauracja Związku Radzieckiego stanowi dla niej punkt odniesienia. Do niedawna największe państwa Unii Europejskiej oraz Stany Zjednoczone próbowały jednak nakłonić Rosję do manewru określanego mianem „odwróconego Nixona” i w efekcie ograniczenia bliskich związków z Chinami²¹. Jednakowoż warto mieć na uwadze, iż wbrew nadziejom polityków zachodnich zainteresowanie Rosjan swobodną rozbudową potęgi gospodarczej dzięki wolnej wymianie handlowej czy zagranicznym inwestycjom było i jest ograniczone²². Jednocześnie z oczywistych względów państwa szeroko pojętego Zachodu nie mogą wspierać Rosjan w ich planach restytucji ZSRR – gdyż byłoby to równoznaczne z oddaniem jej kontroli nad terytoriami państw członkowskich czy blisko współpracujących z NATO i UE. Z drugiej strony z punktu widzenia Chin rosyjska ekspansja w regionie Europy Wschodniej czy na Kaukazie nie jest niczym złym – tamtejsze państwa nie mają bowiem istotnego znaczenia dla całościowej potęgi ChRL²³. Koniec końców Moskwa celem zwiększenia posiadanych zasobów potęgi oraz awansu w hierarchii prestiżu musi sprzymierzyć się z Pekinem jako pretendentem do hegemonii. Również Państwo Środka potrzebuje aliantów celem zbudowania koalicji rewizjonistycznej zdolnej do zrównoważenia łącznej potęgi Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników²⁴. Pośród państw potencjalnie

²¹ Zob. M. Ambrożek, „Odwrócony manewr Nixona” jako strategia amerykańska okresu zmiany hegemonicznej. *Zarys problemu*, [w:] *Globalizacja a wolność w XX i XXI wieku*, red. J.J. Mrozek (red.), Warszawa 2018, s. 9-33.

²² M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 38.

²³ Ibidem, s. 38-39; zob. więcej: M. Adamczyk, *Chińska perspektywa kryzysu na wschodniej granicy Unii Europejskiej (2021-2022)*, „Wschodnioznawstwo” 2022, t. 16, s. 157-175.

²⁴ Mechanizm ten był widoczny podczas I wojny światowej – jakkolwiek II Rzesza posiadała większe zasoby potęgi militarnej (z wyłączeniem jej morskiego komponentu) oraz gospodarczej od Zjednoczonego Królestwa, wciąż sumaryczna potęga koalicji rewizjonistycznej była

niezadowolonych z aktualnego porządku światowego (rewizjonistycznych) największe zasoby potęgi są w posiadaniu Chin oraz Rosji – ergo Federacja Rosyjska w podobnym stopniu potrzebuje Państwa Środka, co Państwo Środka potrzebuje Federacji Rosyjskiej²⁵. Nie bez znaczenia jest również fakt, że oba państwa w zasadzie nie mają sprzecznych interesów na obszarze Azji²⁶, zaś ich obszary pierwszoplanowego zainteresowania czy też pożądane strefy wpływów są w dużej mierze różne.

Warto zaznaczyć, iż Moskwa przez dekady peregrynowała za Wielki Mur przede wszystkim surowce energetyczne oraz sprzęt i uzbrojenie. Od początku XXI w. na Dalekim Wschodzie zbudowano szereg ropociągów (jak m.in. WSTO i WSTO-2) oraz gazociągów („Siła Syberii” i wciąż pozostający w sferze planów „Siła Syberii 2”) – w efekcie już w połowie ubiegłej dekady Chiny stały się największym odbiorcą rosyjskiej ropy naftowej, zaś Rosja drugim po Arabii Saudyjskiej jej dostawcą za Wielki Mur. Siłą rzeczy rosyjski eksport do Państwa Środka to nawet w 80% surowce i towary nieprzetworzone, zaś w 10% sprzęt wojskowy i uzbrojenie²⁷. Jednakowoż udział Rosji w imporcie Chin poza rokiem 2001 nigdy nie przekroczył 3%, zaś w eksporcie rzadko przekraczał nawet 2% – ergo w 2020 r. Federacja Rosyjska była dopiero na 13. miejscu wśród państw, do których towary zza Wielkiego Muru są peregrynowane oraz na miejscu 9. w kategorii importerów na rynek chiński²⁸. Z drugiej strony, w tym samym roku Chiny były największym importerem na rosyjski rynek (blisko 1/4 trafiających tam towarów pochodziła z Państwa Środka) oraz destynacją eksportową (ok. 15% towarów

istotnie mniejsza niż obozu *status quo* – co oczywiście znalazło odzwierciedlenie w wyniku tegoż konfliktu.

²⁵ M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 39, 41.

²⁶ Z wyjątkiem Azji Centralnej, gdzie Chińczycy choć do tej pory koncentrowali się na penetracji gospodarczej, to wraz z postępującym osłabieniem potęgi i prestiżu Rosji w wyniku wojny na Ukrainie, w co raz większym stopniu rozszerzają również swoje wpływy polityczne, zob.: Ł. Żołądek, *Azja Centralna: stosunki międzynarodowe*, „Infos” 2018, nr 2 (240), s. 1-4; M. Przychoźniak, *Chińskie starania o większe wpływy w Azji Centralnej*, „Biuletyn PISM” 2023, nr 67 (2688), s. 1-2; M. Bogusz, M. Popławski, *Szczyt Chiny – Azja Centralna. Pekin wciąż skazany na współpracę z Moskwą* [22 V 2023], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-05-22/szczyt-chiny-azja-centralna-pekini-wciaz-skazany-na-wspolprace-z> (17 VII 2023).

²⁷ M. Lubina, *Niedźwiedź w cieniu smoka: Rosja – Chiny 1991-2014*, Kraków 2014, s. 384 i n.

²⁸ *China Export Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR> (17 VII 2023); *China Import Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR> (17 VII 2023).

rosyjskich trafiło bowiem do ChRL)²⁹. Wyraźnie widać daleko posuniętą asymetrię we wzajemnych relacjach handlowych i uzależnienie rosyjskiej gospodarki od Chin – które prawdopodobnie pogłębi się w związku sankcjami jakie państwa szeroko pojętego Zachodu nałożyły na Rosję po jej agresji na Ukrainę 24 II 2022 r. Chińczycy ograniczają bowiem Rosjanom możliwość zakupu towarów objętych zachodnimi sankcjami – np. procesorów – gdyż sami obawiają się potencjalnych konsekwencji ich złamania, a i decydenci w Pekinie nie widzą póki co konieczności nadmiernego wspierania swojego partnera z drugiego brzegu Amuru³⁰. Również inwestycje chińskie w Rosji nie są szczególnie spektakularne – spośród blisko 2,3 bln USD zainwestowanych przez Chińczyków za granicą (do końca 2022 r.) na Federację przypadło ledwo niespełna 60 mld USD, czyli ok. 2,5% całości. Z drugiej strony, to wciąż trochę więcej niż w Niemczech i blisko dwukrotnie więcej niż we Francji³¹.

Jak już wcześniej sygnalizowano, istotnym elementem wzajemnych relacji na linii Pekin-Moskwa jest handel bronią i sprzętem wojskowym oraz peregrynacja rosyjskich technologii militarnych do Chin. Warto podkreślić, iż w rekordowym roku 2000 za Wielki Mur trafiło 70% rosyjskiego eksportu sprzętu wojskowego i uzbrojenia z tamtego roku. Od połowy lat 90. XX w. ChRL otrzymała od Rosjan liczne samoloty rodziny Su-27/30/35, śmigłowce Mi-8/17 oraz Ka-27/31, bombowce Tu-22 czy samoloty transportowe Il-76. Oprócz tego Chińczycy szeroko kupowali w Rosji systemy rakietowe – przeciwlotnicze, jak i przeciwokrętowe – czy artyleryjskie – lądowe i okrętowe – oraz systemy radarowe. Prawdopodobnie najbardziej spektakularnym zakupem chińskim po drugiej stronie Amuru były okręty podwodne klasy *Kilo* czy niszczyciele rakietowe typu *Sovremenny* – każdorazowo w ilości czterech sztuk. Niemniej Pekin korzystając z zakupionych w Rosji technologii czy dzięki bezprawnemu kopiowaniu rosyjskich konstrukcji staje się globalną konkurencją dla przemysłu zbrojeniowego Federacji³². Rosja stara się

²⁹ *Russian Federation Import Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR> (17 VII 2023); *Russian Federation Export Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR> (17 VII 2023).

³⁰ R. Szoszyn, *Chińczycy zarabiają na samotności Rosji. Co kupują od Putina?* [15 XII 2022], <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37610121-chinczycy-zarabiaja-na-samotnosci-rosji-co-kupuja-od-putina> (17 VII 2023).

³¹ *China Global Investment Tracker* [17 VII 2023], <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/> (17 VII 2023).

³² M. Lubina, *op.cit.*, s. 411 i n.; M. Adamczyk, *Współpraca wojskowa kluczowym elementem relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. G. Libor, b.m.w. 2016, s. 182 i n.; *SIPRI Arms Transfers Database* [17 VII 2023], <https://www.sipri.org/databases/armstransfers> (17 VII 2023).

przeciwdziałać owemu scenariuszowi ograniczając eksport najbardziej zaawansowanych konstrukcji czy też tych, które mogą przyczynić się do daleko idącej zmiany rozkładu potęgi w systemie międzynarodowym – stąd m.in. obiekcje wobec dostarczenia Chinom ex-radzieckich krążowników lotniczych czy poduszkowców desantowych Żubr/Bizon³³. Warto podkreślić, iż póki co Chińczycy bynajmniej nie dostarczają sprzętu wojskowego, a także broni czy amunicji do Rosji – choć ta w wyniku agresji na Ukrainę zaczęła cierpieć na niedobory w pewnych obszarach (jak np. pociski raketowe) i dostawy z Chin mogłyby stanowić istotne wsparcie. Kwestią otwartą pozostaje zatem swoiste odwrócenie wektora dostaw – póki co na drugą stronę Amuru płyną tzw. technologie podwójnego przeznaczenia czy ekwipunek dla żołnierzy³⁴. Zdaniem autora kwestią czasu jest to kiedy na front na Ukrainie trafi chińska broń śmiertelna – być może początkowo poprzez państwa trzecie, niemniej im relacje na linii Pekin-Waszyngton będą się pogarszać, tym mniej Państwo Środka będzie skłonne do dalszego ukrywania swojego zaangażowania.

Pakistan i jego rola w równoważeniu potęgi Indii

Jednym z kluczowych odbiorców chińskiego sprzętu i uzbrojenia w Azji i na świecie jest Pakistan – już od 2013 r. ChRL jest największym dostawcą broni dla Islamabadu (zastępując w tej roli Stany Zjednoczone), zaś po 2017 r. nawet 47% eksportowanej z Chin broni trafiło właśnie tam³⁵. Pakistan wspólnie z Państwem Środka opracował samolot wielozadaniowy PAC JF-17 Thunder – do którego kupuje od lat za Wielkim Murem liczne uzbrojenie (pociski powietrze-powietrze, powietrze-woda, bomby kierowane itd.) oraz awionikę. Oprócz tego Pekin

³³ M. Adamczyk, P. Rutkowska, *Arms Trade in the Current Military Relations between the People's Republic of China and Ukraine, and Its Role in Development of the Chinese Military Potential*, „Historia i Polityka” 2019, nr 28 (35), s. 74 i n.

³⁴ S.A. Aarup, S. Panov, D. Busvine, *China secretly sends enough gear to Russia to equip an army* [24 VII 2023], <https://www.politico.eu/article/china-firms-russia-body-armor-bullet-proof-drones-thermal-optics-army-equipment-shanghai-h-win/> (24 VII 2023); M. Rose, D. Chiacu, *China supplying equipment to Russia it should not, French diplomat says* [22 VII 2023], <https://www.reuters.com/world/china-supplying-equipment-russia-it-shouldnt-french-diplomat-says-2023-07-21/> (24 VII 2023).

³⁵ P.D. Wezeman, A. Kuimova, S.T. Wezeman, *Trends in International Arms Transfers, 2021*, Sztokholm 2022, s. 5; T. Okraska, *Słoń w pogoni za smokiem. Stosunki indyjsko-chińskie w zmieniającym się świecie*, Toruń 2019, s. 338; N. Malik, M. Ishtiaq, *China Outpaces US in Arms Supply to Pakistan* [13 III 2018], <https://www.voanews.com/a/china-outpaces-us-arms-supply-pakistan/4297350.html> (17 VII 2023).

dostarczył Pakistańczykom myśliwce Chengdu F-7 (ulepszone kopie radzieckich samolotów MiG-21) i Chengdu J-10, czołgi podstawowe VT-4 oraz korwety, fregaty (typu F-22P Zulfiqar oraz typu 054A/P Tughril) i okręty podwodne wraz z licencją na ich produkcję w Pakistanie czy zestawy przeciwlotnicze HQ-9 (kopie radzieckich S-300) oraz masę innego sprzętu i uzbrojenia³⁶. Transfery broni to niewątpliwie istotny wyznacznik orientacji geopolitycznej i zarazem barometr dwustronnych relacji³⁷. Innym interesującym zagadnieniem ze sfery bezpieczeństwa jest domniemana chińska obecność militarna na pakistańskiej ziemi – a konkretnie w porcie Gwadar i jego okolicach (dystrykcie Gwadar)³⁸. Fakt faktem rozliczne inwestycje infrastrukturalne o chińskiej proweniencji w samym mieście i jego okolicach mogą świadczyć zarówno o jego cywilnym, jak i wojskowym przeznaczeniu – niemniej na to ostatnie wskazuje znaczne oddalenie portu od granicy z Indiami i zarazem bliskość strategicznej cieśniny Hormuz czy właśnie rzekoma obecność jednostek Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej (ChALW) w samym dystrykcie. Jednocześnie gdyby Pakistan miał być predestynowany jedynie do roli chińskiego gospodarczego okna na świat – pozwalając w ten sposób ominąć problematyczną z wielu względów cieśninę Malakka³⁹ – to dużo łatwiej byłoby Chińczykom skorzystać ze znacznie większego i lepiej skomunikowanego z resztą państwa portu w Karaczi. Ten ostatni jednak znajduje się

³⁶ *SIPRI Arms Transfers Database...*, *op.cit.*; A. Głogowski, *Pakistan. Historia i współczesność*, Kraków 2011, s. 123; Ł. Gacek, *Chińsko-pakistański korytarz gospodarczy. Chiny jako mocarstwo dwóch oceanów*, „Sprawy Międzynarodowe” 2016, nr 4, s. 120-121; A. Aamir, K. Iwanek, *Stosunki Chiny-Pakistan*, „Dwugłos” 2020, nr 2, s. 5; *China to ramp up arms export to Pakistan* [24 III 2022], <https://www.tribuneindia.com/news/world/china-to-ramp-up-arms-export-to-pakistan-380368> (17 VII 2023).

³⁷ *Vide* amerykańsko-tureckie perturbacje związane z udziałem Ankary w programie JSF (F-35) spowodowane jednoczesnym zbliżeniem Turcji z Rosją (czego wyrazem były zakupy systemów przeciwlotniczych S-400): M. Chudziak, *Turcja wykluczona z programu produkcji F-35* [24 VII 2019], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-07-24/turcja-wykluczona-z-programu-produkcji-f-35> (17 VII 2023).

³⁸ Albowiem chińsko-pakistańską współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa na forum Szanghajskiej Organizacji Współpracy, do której Pakistan przystąpił w 2017 r. uznać należy raczej za przejaw pewnego kierunku w polityce obu państw – gdyż sama w sobie SzOW jest niczym więcej niż tylko niewiele znaczącym forum konsultacyjnym: J. Lang, *Szanghajska Organizacja Współpracy poszerza się o Indie i Pakistan* (21 VI 2017), <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-06-21/szanghajska-organizacja-wspolpracy-poszerza-sie-o-indie-i-pakistan> [17 VII 2023].

³⁹ Ł. Kominek, *Uwarunkowania i wyznaczniki Nowego Jedwabnego Szlaku*, [w:] *Wybrane aspekty rozwoju gospodarczego Azji*, red. J. Marszałek-Kawa, P. Zariczny, Toruń 2020, s. 14; R. Ciastoń, *Koncepcja Indo-Pacyfiku jako próba równoważenia Chin. Zmiany w amerykańskiej percepcji środowiska bezpieczeństwa*, „Azja-Pacyfik” 2019, nr 22, s. 163; M. Adamczyk, *Smok w Arktyce – współczesne Chiny i ich pierwsza arktyczna biała księga*, „Wschodnioznawstwo” 2019, t. 13, s. 143; zob. więcej: K. Wardin, *Cieśniny – „wąskie gardła” transportu morskiego*, „Logistyka” 2010, nr 2, s. 435-444.

w samym sąsiedztwie indyjskiej granicy – co czyni go niezwykle podatnym na ewentualne ataki ze strony Indyjskich Sił Zbrojnych⁴⁰.

Niewątpliwie to właśnie postrzeganie Republiki Indii jako żywotnego zagrożenia dla bezpieczeństwa obu państw jest podstawowym spoiwem aliansu Chin i Pakistanu. Z chińskiego punktu widzenia przymierze z Islamską Republiką Pakistanu stanowi zarówno przyczynek do równoważenia potęgi Indii oraz strategicznego jej okrążenia od zachodu i południa, jak i szansę ograniczenia negatywnych skutków sygnalizowanego uprzednio tzw. „dylematu Malakki” – stąd szczególnie znaczenie portu Gwadar jako potencjalnej bazy dla okrętów Marynarki Wojennej ChALW⁴¹. Natomiast Islamabad może postrzegać Państwo Środka nie tylko jako gwaranta zachowania swojego bezpieczeństwa i partnera równoważącego wzrost potęgi New Delhi, ale również szansę na zwiększenie własnej potęgi w przyszłości. Pakistan w pierwszym rzędzie mógłby bowiem liczyć na odzyskanie części spornego z Indiami terytorium w Kaszmirze, ale być może także liczącego ponad 30 000 km² obszaru *Aksai Chin* – znajdującego się obecnie w chińskim posiadaniu⁴². Nie bez znaczenia w tym kontekście są również pogarszające się od wielu lat relacje pakistańsko-amerykańskie – przyczyną takowego stanu rzeczy jest z jednej strony nieufność jaką Waszyngton darzy władze w Islamabadzie (czego przejawem było chociażby niepoinformowanie Pakistańczyków o akcji wymierzonej w ukrywającego się na jego terytorium Osamy ibn Ladina), z drugiej zaś strategiczna konieczność związana z zaostrzającą się rywalizacją USA z Chinami. Z punktu widzenia Stanów Zjednoczonych potencjalnie dużo bardziej wartościowym sojusznikiem w hegemonicznym zwarciu z Państwem Środka jest jego

⁴⁰ T. Okraska, *Słoń w pogoni...*, s. 338-339, 344; M. Pająk, *Gwadar jako kluczowy element inicjatywy Nowego Jedwabnego Szlaku*, „Wrocławskie Studia Erazmańskie” 2019, z. 13, s. 47-48, 51 i n.; K. Iwanek, *Woda na młyn rywalizacji. Co Chińsko-Pakistański Korytarz Gospodarczy oznacza dla Indii?* [1 XII 2022], <https://ine.org.pl/woda-na-mlyn-rywalizacji-co-chinsko-pakistanski-korytarz-gospodarczy-oznacza-dla-indii/> (17 VII 2023).

⁴¹ M. Adamczyk, P. Rutkowska, *Krytyczna analiza...*, s. 18-19; D. Scott, *The Great Power 'Great Game' between India and China: 'The Logic of Geography'*, „Geopolitics” 2008, vol. 13, issue 1, s. 4-6; A. Kumar, *Future of India – China Relations: Challenges and Prospects*, „UNISCI Discussion Papers” 2010, no. 24, s. 195; T. Okraska, *Chiny i Indie – między współpracą a rywalizacją*, [w:] *Wokół teoretycznych i praktycznych aspektów stosunków międzynarodowych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi*, red. T. Kubin, J. Łapaj-Kucharska, T. Okraska, Katowice 2020, s. 678; M. Karczewski, „Wielka Gra” na Oceanie Indyjskim. *Chiny, Indie i Stany Zjednoczone w regionalnej rywalizacji mocarstw*, „Refleksje” 2012, nr 5, s. 35 i n.

⁴² M. Adamczyk, P. Rutkowska, *Krytyczna analiza...*, s. 19-20; P.L. Wilczyński, *op.cit.*, s. 61; T. Okraska, *Słoń w pogoni...*, s. 343; A. Kuszewska, *Stanowisko Chin wobec indyjsko-pakistańskiego konfliktu o Kaszmir w latach 1949-2011*, [w:] *China goes global. Rosnące znaczenie Chin na arenie międzynarodowej*, red. M. Pietrasiak, T. Kamiński, Łódź 2012, s. 169, 171; P. Łysiak, *Indie jako azjatyckie mocarstwo regionalne*, „Forum Polityczne” 2008, nr 8, s. 461.

główny oponent na kontynencie w postaci Republiki Indii. Siłą rzeczy Amerykanie niejako wygaszają swój sojusz z Pakistanem – choć gwoli ścisłości czynią to powoli i bynajmniej niejednoznacznie – zmuszając w ten sposób Islamabad do poszukiwania swojego bezpieczeństwa w koalicji z Chinami⁴³.

Analizując relacje chińsko-pakistańskie warto zwrócić również uwagę na relatywnie duże zainteresowanie gospodarcze Islamską Republiką Pakistanu ze strony Pekinu⁴⁴. Najbardziej jaskrawym jego przejawem jest niewątpliwie wart nawet ponad 60 mld USD Chińsko-Pakistański Korytarz Gospodarczy (*China-Pakistan Economic Corridor*, CPEC) – nazywany też „perłą w koronie” projektu chińskiego Nowego Jedwabnego Szlaku⁴⁵. Pod pojęciem Korytarza kryją się inwestycje w infrastrukturę transportową (drogi i linie kolejowe czy lotniska) oraz przesyłową (rurociągi) czy sektor energetyczny i przemysł⁴⁶. Póki co jednak ocena projektu CPEC musi być ambiwalentna – jak dotąd niewiele ma on bowiem wspólnego z korytarzem jako takim, gdyż poszczególne realizacje są raczej niezwiązanymi ze sobą punktami na mapie, niż głośno zapowiadany pasem łączących zachodnią część Chin z pakistańskim wybrzeżem Oceanu Indyjskiego i dalej Bliskim Wschodem oraz Afryką⁴⁷. Niemniej jednak chińskie projekty na terenie Islamskiej Republiki Pakistanu po 2005 r. warte są na chwilę obecną już nawet 66 mld USD – więcej niż wspomniane wcześniej inwestycje rodem z ChRL we Francji, Niemczech czy nawet Rosji⁴⁸. Jednakowoż problematyczną w przyszłości dla Islamabadu może się okazać kwestia ich finansowania z wykorzystaniem chińskich pożyczek – przykład Sri Lanki czy niektórych państw afrykańskich każe domniemywać, że Pekin wkrótce będzie chciał wykorzystać długi jako lewar w negocjacjach⁴⁹. Niejako drugą stroną medalu chińsko-pakistańskich relacji gospodarczych jest permanentna nierównowaga w dwustronnej wymianie handlowej

⁴³ T. Okraska, *Chiny i Indie...*, s. 681; M. Karczewski, *op.cit.*, s. 41 i n.; A. Jarczeńska, *Stany Zjednoczone – hegemonia w regionie Azji i Pacyfiku w latach 1985-2015*, „Stosunki Międzynarodowe” 2015, nr 4 (51), s. 51; Z. Trejnis, *Rywalizacja Stany Zjednoczone – Chińska Republika Ludowa o hegemonię w wielobiegunowym świecie*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2022, t. 14 (50), nr 4, s. 20, 24; zob. więcej: H.V. Pant, *America's evolving relationships with India and Pakistan*, [w:] *Handbook on the United States in Asia. Managing Hegemonic Decline, Retaining Influence in the Trump Era*, red. A.T.H. Tan, Cheltenham-Northampton 2018, s. 244-263.

⁴⁴ Zob. historycznie: J.R. Kataria, A. Naveed, *Pakistan-China Social and Economic Relations*, „South Asian Studies” 2014, vol. 29, no. 2, s. 395-410.

⁴⁵ T. Okraska, *Chiny i Indie...*, s. 678; idem, *Słoń w pogoni...*, s. 338 i n.; P. Kugiel, *Rosnące zaangażowanie Chin w Azji Południowej*, „Biuletyn PISM” 2019, nr 46 (1794), s. 1.

⁴⁶ P. Kugiel, *op.cit.*, s. 1; T. Okraska, *Słoń w pogoni...*, s. 340 i n.; A. Kuszewska, *op.cit.*, s. 180 i n.; Ł. Gacek, *op.cit.*, s. 111 i n.

⁴⁷ K. Iwanek, *op.cit.*; Ł. Gacek, *op.cit.*, s. 45 i n.

⁴⁸ *China Global Investment Tracker...*

⁴⁹ T. Matras, *op.cit.*, s. 49-50; K. Iwanek, *op.cit.*; zob. więcej: B. Nicholas, S. Illanperuma, *The Real Cause of Sri Lanka's Debt Trap* [2 III 2023], <https://thediplomat.com/2023/03/the-re->

– Pakistan był w 2020 r. dopiero na 68. miejscu wśród państw importerów w Chinach (zaliczając tym samym spadek od początku wieku o blisko 30 pozycji) oraz na miejscu 28. w przypadku państw, na rynki których ChRL eksportuje swoje towary. Jednocześnie w ostatnich latach blisko 30% pakistańskiego importu pochodziło właśnie zza Wielkiego Muru (co dało Chińczykom w Pakistanie 1. pozycję wśród importerów), zaś do Państwa Środka trafiło mniej niż 10% pakistańskiego eksportu (znacznie mniej niż do Stanów Zjednoczonych, choć i tak zapewniło to Chinom status wicelidera)⁵⁰. Koniec końców widać wyraźnie, że gospodarcze relacje Pekinu z Islamabadem są równie niezrównoważone, co te z Moskwą. Albowiem co do zasady – pomimo głośnych deklaracji nt. współpracy w duchu „win-win” – ChRL dąży do jednostronnego uzyskiwania możliwie największych korzyści w kategoriach potęgi ekonomicznej⁵¹.

Iran – chiński klucz do wyrugowania USA i Rosji z Bliskiego Wschodu?

Ostatnim potencjalnie kluczowym sojusznikiem Chińskiej Republiki Ludowej na obszarze Azji kontynentalnej jest niewątpliwie Islamska Republika Iranu – państwo prowadzące politykę z gruntu antyamerykańską i zarazem od dekad stanowiące lokalny rozsądnik niepokojów na Bliskim Wschodzie. Permanentne dążenie do uzyskania lokalnej dominacji kosztem bliższych (Irak) i dalszych sąsiadów (Izrael czy Arabia Saudyjska) oraz szeroka izolacja na arenie międzynarodowej czyni z Iranu potencjalnie bardzo cennego sojusznika Chińskiej Republiki Ludowej. Warto zaznaczyć, że z powodu obowiązującego jeszcze do niedawna embarga

al-cause-of-sri-lankas-debt-trap/ (19 VII 2023); A. Scott Tyson, *Port politics: How China fits into Sri Lanka's economic crisis* [19 VIII 2023], <https://www.csmonitor.com/World/Asia-Pacific/2022/0819/Port-politics-How-China-fits-into-Sri-Lanka-s-economic-crisis> (19 VII 2023).

⁵⁰ *China Export Partner Share...*; *China Import Partner Share...*; *Pakistan Import Partner Share by country in percentage 2003-2020* [19 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/PAK/StartYear/2003/EndYear/2020/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR> (19 VII 2023); *Pakistan Export Partner Share by country in percentage 2003-2020* [19 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/PAK/StartYear/2003/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR> (19 VII 2023). *Notabene* na tym przykładzie widać wyraźnie jak zwodniczy może być wolumen wymiany handlowej przy próbie diagnozy jakości relacji między państwowych – w zestawieniu partnerów handlowych ChRL w obu kategoriach na wyższych pozycjach niż Islamska Republika Pakistanu każdorazowo znajduje się Polska (co do zasady wierny sojusznik Stanów Zjednoczonych), a na czołowych pozycjach właśnie USA, Japonia i Korea Południowa (czyli główni oponenti Pekinu w regionie i na świecie).

⁵¹ T. Matras, *op.cit.*, s. 41; M. Przychodniak, „*The Decline of the U.S.*”: *The Chinese Discourse on Post-pandemic Relations with the United States*, „PISM Policy Paper” 2020, no. 7 (182), s. 5.

międzynarodowego na dostawę broni do Iranu⁵², Teheran w zasadzie był odcięty od nowoczesnego sprzętu i uzbrojenia o zachodniej proveniencji. Siłą rzeczy Iran przez lata polegał na dostawach z Rosji i Chin. Warto zaznaczyć, iż Pekin w latach 1982-2004 dostarczył bezpośrednio Ajatollahom broń o łącznej wartości od 4 do nawet 10 mld USD – m.in. systemy raketowe (zarówno przeciwlotnicze, jak i przeciwokrętowe), samoloty (m.in. myśliwce Shenyang F-6 i Chengdu F-7, tj. chińskie kopie odpowiednio myśliwców MiG-19 i MiG-21), wozy bojowe (m.in. czołgi Type 59 (kopie radzieckich T-54/55) czy bojowe wozy piechoty Type 86 (kopie sowieckich BMP-1), sprzęt artyleryjski (działa, moździerz oraz wyrzutnie wieloprowadnicowe) czy lekkie okręty. Ponadto Chiny od lat 90. XX w. wspierały Iran w rozwoju ich programu jądrowego oraz programów raketowych⁵³. Oficjalnie Państwo Środka od 2005 r. nie dostarcza już broni do Iranu – niemniej zdaniem autora wątpliwym jest żeby dostawy zupełnie ustały. Chińczycy dążący do budowy wizerunku odpowiedzialnego członka społeczności międzynarodowej prawdopodobnie skrzętnie je ukrywali i korzystali z pośredników – w postaci chociażby Korei Północnej⁵⁴. Pytaniem otwartym pozostaje oczywiście kwestia tego jak sytuacja rozwinie się w najbliższym czasie – wraz ze zniesieniem w 2020 r. wspomnianego embarga – niemniej póki co nadal brak niezbitych dowodów na kontynuację dostaw sprzętu i uzbrojenia z Chin do Iranu⁵⁵. Niewątpliwie pogarszający się wizerunek Rosji jako pewnego dostawcy niedrogiego sprzętu i uzbrojenia może dla Chin stanowić okazję do zacieśnienia relacji z państwami blisko do

⁵² Zob. B. Ćwioro, *Międzynarodowe wysiłki na rzecz powstrzymania irańskiego programu nuklearnego*, [w:] *Iran – 30 lat po rewolucji. Seminarium Biura Bezpieczeństwa Narodowego, 11 marca 2009 r.*, red. A. Dziwiów-Szuszczkiewicz, Warszawa 2009, s. 108-126; A. Pawłowski, *Embargo na sprzedaż broni ofensywnej do Iranu utraciło moc* [18 X 2020], <https://www.konflikty.pl/historia/publicystyka-i-wywiady/embargo-sprzedaz-broni-ofensywnej-iranu-utracilo-moc/> (22 VII 2023).

⁵³ J. Wuthnow, *Posing Problems Without an Alliance: China-Iran Relations after the Nuclear Deal*, „Strategic Forum” 2016, no. 290, s. 7-9; Ł. Jureńczyk, *Chińska Republika Ludowa wobec programu nuklearnego Iranu po zimnej wojnie*, „Humanities and Social Sciences” 2018, t. 23, nr 25 (1), s. 34 i n.; C.L. Currier, M. Dorraj, *In Arms We Trust: the Economic and Strategic Factors Motivating China-Iran Relations*, „Journal of Chinese Political Science” 2010, no. 15, s. 53 i n.; S.W. Harold, A. Nader, *China and Iran. Economic, Political, and Military Relations*, Santa Monica 2020, s. 6-8; N. Grajewski, *An Illusory Entente: The Myth of a Russia-China-Iran „Axis”*, „Asian Affairs” 2022, vol. 53, no. 1, s. 170-172; zob. więcej: B. Gill, *Chinese Arms Exports to Iran*, „China Report” 1998, vol. 34, no. 3-4, s. 355-379.

⁵⁴ Zob. S. Iverson, *China’s Nuclear-Armed Proxy – North Korea: Hostile Surrogacies and Rational Security Adjustments*, „North Korean Review” 2016, vol. 12, no. 1, s. 69 i n.

⁵⁵ L. Greer, *China Will Not Capitalise on the End of the Iran Arms Embargo* [19 X 2020], <https://www.bourseandbazaar.com/articles/2020/10/17/china-will-not-capitalise-on-the-end-of-the-iran-arms-embargo> (22 V 2023); J. Fulton, *Will China become a major arms supplier to Iran?* [9 VI 2020], <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/will-china-become-a-major-arms-supplier-to-iran/> (23 VII 2023).

tej pory związanymi z Moskwą licznymi kontraktami zbrojeniowymi⁵⁶. Oczywiście zastąpienie tradycyjnych wpływów rosyjskich na Bliskim Wschodzie⁵⁷ uznać należy za dodatkową korzyść – albowiem rudymenarne cele z punktu widzenia Pekinu to wciąż jednak zabezpieczenie dostaw węglowodorów z rejonu Zatoki Perskiej oraz równoważenie Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników. Do realizacji owego celu izolowany na arenie międzynarodowej oraz skłócony z sąsiadami Iran nadaje się wybornie. Z perspektywy Teheranu alians z Państwem Środka to w zasadzie jedyna licząca się szansa na zwiększenie własnej potęgi gospodarczej i militarnej oraz bezpieczeństwa zarówno w perspektywie krótkoterminowej – dzięki bezpośrednim korzyściom współpracy z Chinami – jak i długoterminowej – odnosząc ewentualne zyski w wyniku przyłączenia się do koalicji rewizjonistycznej oraz pretendenta i zwycięstw w wojnie hegemonicznej. Rosja bowiem w wyniku wojny na Ukrainie stała się nie tylko pariasem większym od samej Islamskiej Republiki Iranu, ale wkrótce zapewne również okaże się państwem gospodarczo zrujnowanym i niezdolnym do realizacji własnych zobowiązań z powodu nałożonych na Federację sankcji. To ostatnie ma już zresztą miejsce, o czym świadczą głośne problemy z dostawą sprzętu i uzbrojenia do Indii⁵⁸.

Sygnalizowane wcześniej embargo na dostawy broni do Iranu było jedną z wielu sankcji jakie społeczność międzynarodowa próbowała z inspiracji USA nałożyć na reżim Ajatollahów – które to sankcje udawało się Teheranowi obchodzić również dzięki wsparciu Państwa Środka. Chińczycy nie tylko stali się kluczowym odbiorcą irańskiej ropy i gazu, ale również największym inwestorem w tamtejszym przemyśle gazowo-naftowym i energetyce. Ponadto chińskie firmy od lat biorą udział w rozbudowie infrastruktury transportowej (dróg, mostów, tuneli czy linii kolejowych) i przesyłowej w Iranie. Póki co skala chińskich projektów w Islamskiej Republice Iranu po 2005 r. jest na tle innych państw regionu relatywnie niewielka, gdyż ich wolumen przekroczył na koniec 2022 r. 26,5 mld USD – w sąsiedniej Arabii Saudyjskiej Chiny zainwestowały w tożsamym okresie prawie dwukrotnie więcej (bo przeszło 52 mld USD) i nawet we wciąż niestabilnym Iraku inwestycje oraz projekty budowlane o chińskiej proveniencji są oceniane na przeszło 32 mld USD. Z drugiej strony wartość wszystkich bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Iranie na koniec 2021 r. szacowana jest na niewiele ponad 60 mld USD⁵⁹. Również w przypadku dwustronnej wymiany

⁵⁶ Zob. R. Muczyński, *Su-35SE jednak nie dla Iranu* [21 VII 2023], <https://milmag.pl/su-35se-jednak-nie-dla-iranu/> (23 VII 2023).

⁵⁷ Zob. P. Kwiatkiewicz, *Mocarstwa wobec Iraku w latach 1945-1967*, Toruń 2011, *passim*.

⁵⁸ Zob. P. Miedziński, „*Nie mamy Pana broni i co nam Pan zrobisz*”. *Problemy z rosyjskimi dostawami dla Indii [ANALIZA]* [8 IV 2023], <https://defence24.pl/przemysl/nie-mamy-pana-broni-i-co-nam-pan-zrobisz-problemy-z-rosyjskimi-dostawami-dla-indii-analiza> (23 VII 2023).

⁵⁹ J. Wuthnow, *op.cit.*, s. 2-4; Ł. Jureńczyk, *op.cit.*, s. 41 i n.; S.W. Harold, A. Nader, *op.cit.*, s. 9 i n.; *China Global Investment Tracker...*; United Nations Conference on Trade and Development,

handlowej Chiny odgrywają w Iranie niezwykle ważną rolę – w 2018 r. odpowiadały za blisko 25% irańskiego importu oraz 10% eksportu i tym samym w obu kategoriach uzyskały pozycję lidera. Z drugiej strony Islamska Republika Iranu jest dopiero na 46. pozycji wśród państw importerów w Chinach i sześć oczek wyżej w kategorii eksporterów – przy czym głównymi towarami peregrynowanymi za Wielki Mur są w przypadku Iranu produkty przemysłu naftowego oraz chemicznego. Dość powiedzieć, że wolumen wymiany handlowej między nimi w zasadzie wykazuje korelację z cenami ropy naftowej na światowych rynkach – stąd rekordowe obroty w latach 2010-2015, gdy cena baryłki ropy oscylowała w granicach 150 USD (podczas gdy obecnie jest to ok. 80 USD za baryłkę). Niewątpliwie na kondycję wzajemnych relacji gospodarczych wpływa międzynarodowy reżim sankcyjny – choć Chiny obchodzą je od lat, to jednakowoż niekoniecznie leży w ich interesie czynienie tego za wszelką cenę. Po pierwsze dlatego, że decydenci w Pekinie wciąż jeszcze starają się podtrzymywać wizerunek odpowiedzialnego członka społeczności międzynarodowej. Ponadto, im Iran jest bardziej przez sankcje osłabiony, tym bardziej skłonny będzie przyjąć chińskie warunki teraz i w przyszłości. Ów *modus operandi* odnosi się w zasadzie do wszystkich państw, z którymi ChRL współpracuje na niwie gospodarczej i nie tylko, a sprowadza się do przeświadczenia o absolutnym pierwszeństwie chińskich interesów definiowanych w kategoriach potęgi – gospodarcza kondycja partnera, ogólnie przyjęte normy i zasady czy wreszcie bezpieczeństwo międzynarodowe schodzą na dalszy plan⁶⁰.

World investment report 2022. International tax reforms and sustainable investment, Nowy Jork 2022, s. 216; K. Lim, *China-Iran Relations. Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective*, Tel Awiw 2021, s. 33 i n.; K. Czornik, *Bliski Wschód jako region zintensyfikowanego oddziaływania i wpływów Chińskiej Republiki Ludowej w drugiej dekadzie XXI wieku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2020, nr 1, s. 133-134.

⁶⁰ J. Wuthnow, *op.cit.*, s. 4-5; Ł. Jureńczyk, *op.cit.*, s. 40-41; *China Export Partner Share...; China Import Partner Share...*; Ł. Przybyszewski, *25-letnie strategiczne porozumienie partnerskie Iranu i Chin*, „Komentarz Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej” 2021, nr 14, s. 3-4; J. Garver, *China-Iran Relations: Cautious Friendship with America's Nemesis*, „China Report” 2013, vol. 49, no. 1, s. 76 i n.; J. Scita, *China-Iran Relations Through the Prism of Sanctions*, „Asian Affairs” 2022, vol. 53, no. 1, s. 99-101; A. Yacoubian, *Iran's Increasing Reliance on China* [26 VI 2023], <https://iranprimer.usip.org/blog/2019/sep/11/irans-increasing-reliance-china> (23 VII 2023); *Iran, Islamic Rep. Export Partner Share by country in percentage 2001-2018* [23 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IRN/StartYear/2001/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR> (23 VII 2023); *Iran, Islamic Rep. Import Partner Share by country in percentage 2001-2018* [23 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IRN/StartYear/2001/EndYear/2018/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR> (23 VII 2023); *China Product Imports from Iran, Islamic Rep. 2020* [23 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2020/TradeFlow/Import/Partner/IRN/Product/all-groups> (23 VII 2023).

Zakończenie

Obecnie zarówno koalicja rewizjonistyczna, jak i *status quo* wciąż jeszcze są *in statu nascendi* – adekwatnie do procesu destabilizacji systemu międzynarodowego, którego pierwsze symptomy są już widoczne. Niewątpliwie hegemonia amerykańska kruszeje, niemniej póki co Waszyngton raczej poprawnie wywiązuje się z obowiązków hegemonicznych – czego najlepszym przykładem jest przywódcza rola we wsparciu Ukrainy w jej zmaganiach z rosyjską agresją. Z tego też względu pozostałe państwa w ramach SM nie są skłonne do periodycznego zastępowania hegemonia w dziele jego stabilizacji – po prostu nie ma bowiem takiej potrzeby. Niewątpliwie jednak pozostałe dwa wyznaczniki przejścia systemu do stanu *disequilibrium* są już jaskrawo widoczne – po pierwsze, doszło do wyłonienia niekwestionowanego pretendenta do globalnej hegemonii w postaci Chińskiej Republiki Ludowej. Po wtóre, ogólnosystemowa rywalizacja o potęgę militarną w jej wewnętrznym i zewnętrznym wymiarze stała się faktem⁶¹. Albowiem rosnąca rzesza państw dołącza w ostatnich latach do powszechnego wyścigu zbrojeń o globalnym zasięgu – w efekcie wydatki militarne na świecie w 2022 r. osiągnęły poziom ponad 2,2 bln USD i tym samym pobiły wszystkie dotychczasowe rekordy⁶². Wreszcie sam proces powstawania obu koalicji jest przejawem procesu zewnętrznej rozbudowy potęgi militarnej *per se*. Tym samym formułowana we wstępie do niniejszej pracy teza została potwierdzona w części dotyczącej potęgi militarnej – sprawa jest natomiast bardziej niejednoznaczna w zakresie potęgi ekonomicznej. Na przytoczonych powyżej przykładach Chin, Rosji, Pakistanu oraz Iranu można dostrzec mechanizm jednostronnych korzyści gospodarczych, które stają się udziałem pretendenta, a już niekoniecznie jego aliantów z koalicji rewizjonistycznej. Choć niewątpliwie Moskwa, Islamabad czy Teheran oczekują wsparcia ChRL również i w tym zakresie, to póki co ich relacje gospodarcze z Państwem Środka noszą znamiona daleko posuniętej nierównowagi. Zarówno wymiana handlowa, jak i inwestycje zagraniczne o chińskiej proveniencji, mają bowiem na celu przede wszystkim wzmocnić zasoby potęgi gospodarczej Pekinu. Ergo Chińczycy za wszelką cenę starają się sprzedawać więcej niż kupują, a jeżeli już kupują to przede wszystkim surowce i płody rolne lub to czego jak na razie nie są w stanie wyprodukować sami (np. zaawansowany sprzęt i uzbrojenie). Inwestując wybierają natomiast w miarę możliwości strategiczne sektory gospodarki danego państwa – przemysł wydobywczy, rolnictwo, transport, energetykę itd. – co nie tylko zapewnia im wspomniane dostawy pożądaných dóbr, ale również

⁶¹ M. Adamczyk, *Alians chińsko-rosyjski...*, s. 24-25.

⁶² *World military expenditure reaches new record high as European spending surges* [24 IV 2023], <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges> (24 VII 2023).

zapewnia stosowne instrumentarium w zakresie politycznego nacisku⁶³. Koniec końców na swoisty paradoks zakrawa fakt, że Chiny eksploatują gospodarczo swoich aliantów niczym mocarstwa kolonialne podporządkowane im terytoria czy posiadłości zamorskie w XIX w. Nie byłoby to jednak zapewne możliwe, gdyby Pekin – pomimo usilnych starań na rzecz budowy wizerunku państwa jako odpowiedzialnego członka społeczności międzynarodowej – na swoich najważniejszych sojuszników nie wybierał czołowych wśród niej pariasów. Rosja jest co do zasady obłożona na Zachodzie swoistą anatemą po agresji na Ukrainę, Pakistan nosi na sobie odium państwa wspierającego terroryzm islamski i wygrażającego sąsiadowi bronią atomową, zaś Iran nie tylko powoduje rozliczne niepokoje na Bliskim Wschodzie, ale przede wszystkim domaga się prawa do posiadania własnej broni masowej zagłady. Autor celowo nie wspomina tu o Korei Północnej – o tym, że jest ona w większym stopniu obciążeniem niż wzmocnieniem dla koalicji rewizjonistycznej wiedzą chyba najlepiej sami Chińczycy.

Abstract

Marcin Adamczyk

The People's Republic of China's relations with selected members of the revisionist coalition – a case study on the example of Russia, Pakistan and Iran

There are many indications that China's unquestionable successes in expanding its own reserve of economic and military power have simultaneously awakened the national pride and ambitions of the Chinese people. This, however, has led to an awareness of China's limited ability to shape the international environment and to pursue its own interests in the international arena. As a result, the Chinese have adopted a revisionist policy with the aim of finally undermining the existing global order – after all, the ultimate goal is to achieve the position of hegemon (with all the benefits and responsibilities that implies). It should be noted, however, that a change of hegemon can only occur through a hegemonic war – which will result in the emergence of a new prestige hierarchy with a pretender as the new world leader. To prepare for a hegemonic clash, the People's Republic of China (PRC) is constantly expanding its economic and military influence (both internally and externally). Above all, China is trying to attract other dissatisfied states into its own coalition, forming the so-called „revisionist coalition”. To do so, the Chinese offer other countries potentially lucrative trade deals, extensive

⁶³ Zob. więcej na temat chińskiego *modus operandi*: M. Adamczyk, T. Matras, *op.cit.*, s. 125 i n.

investment, low- or no-interest loans and development assistance. This paper intends to popularize the author's perspective on hegemonic change within international relations – termed „hegemonic realism” as it best reflects the assumptions of the proposed theory. These theoretical assumptions and the author's model of hegemonic change will be used in the rest of the article to analyze the dynamics of the relations between selected revisionist states and China as a contender for global hegemony. The author's thesis is that states join the revisionist coalition in order to increase their own military and economic power. The case study will focus on China's relations with Russia, Pakistan and Iran – all of which are seen by the author as key allies of the PRC on the Asian continent – due to their resources of power and revisionist policies. The study used secondary research sources, including academic publications and journalistic articles in Polish and English. Three methods were used in the research process: comparative analysis, historical-critical method and desk research method.

Key words: China, Russian Federation, Pakistan, Iran, USA, hegemony, coalition, alliance

References

- Aamir, A. & Iwanek, K., *Stosunki Chiny-Pakistan*, „Dwugłos” 2020, nr 2, s. 1-8.
- Aarup, S.A., Panov, S. & Busvine D., *China secretly sends enough gear to Russia to equip an army* [24 VII 2023], <https://www.politico.eu/article/china-firms-russia-body-armor-bullet-proof-drones-thermal-optics-army-equipment-shanghai-h-win/>.
- Adamczyk, M., *Alians chińsko-rosyjski a globalna hegemonia Stanów Zjednoczonych Ameryki – ujęcie teoretyczne*, [in:] *Alianse w rywalizacji o globalną hegemonię*, eds. J. Marszałek-Kawa, B. Jagusiak, Toruń 2023.
- Adamczyk, M., *Chińska perspektywa kryzysu na wschodniej granicy Unii Europejskiej (2021-2022)*, „Wschodnioznawstwo” 2022, t. 16.
- Adamczyk, M. & Debita, M., *Zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego kraju oraz jej miejsce w polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, „Studia Orientalne” 2018, nr 2 (14).
- Adamczyk, M. & Rutkowska, P., *Arms Trade in the Current Military Relations between the People's Republic of China and Ukraine, and Its Role in Development of the Chinese Military Potential*, „Historia i Polityka” 2019, nr 28 (35).
- Adamczyk, M. & Rutkowska, P., *China and Asia-Pacific region in China's Military Strategy*, „Torun International Studies” 2017, no. 1 (10).

- Adamczyk, M. & Rutkowska, P., *Krytyczna analiza postzimnowojennych relacji chińsko-indyjskich w perspektywie realizmu strukturalnego*, „*Studia Orientalne*” 2019, nr 2 (16).
- Adamczyk, M., *Smok w Arktyce – współczesne Chiny i ich pierwsza arktyczna biała księga*, „*Wschodnioznawstwo*” 2019, t. 13.
- Adamczyk, M., *Współpraca wojskowa kluczowym elementem relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową*, [in:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, ed. G. Libor, no data 2016.
- Adamczyk, M. & Matras, T., *Uwarunkowania oraz implikacje chińsko-litewskiego konfliktu handlowego*, „*Przegląd Geopolityczny*” 2023, t. 43.
- Ambroźek, M., „*Odwrócony manewr Nixona*” jako strategia amerykańska okresu zmiany hegemonicznej. *Zarys problemu*, [in:] *Globalizacja a wolność w XX i XXI wieku*, ed. J.J. Mrozek, Warszawa 2018.
- Bogusz, M. & Popławski, M., *Szczyt Chiny – Azja Centralna. Pekin wciąż skazany na współpracę z Moskwą* [22 V 2023], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-05-22/szczyt-chiny-azja-centralna-pekini-wciaz-skazany-na-wspolprace-z>.
- Chała, M., *Pakistańskie fregaty w komplecie* [23 VII 2023], <https://zbiam.pl/wszystkie-pakistanskie-fregaty-w-komplecie/>.
- China Export Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR>.
- China Global Investment Tracker* [17 VII 2023], <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>.
- China Import Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR>.
- China Product Imports from Iran, Islamic Rep. 2020* [23 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2020/TradeFlow/Import/Partner/IRN/Product/all-groups>.
- China to ramp up arms export to Pakistan* [24 III 2022], <https://www.tribuneindia.com/news/world/china-to-ramp-up-arms-export-to-pakistan-380368>.
- Chudziak, M., *Turcja wykluczona z programu produkcji F-35* [24 VII 2019], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-07-24/turcja-wykluczona-z-programu-produkcji-f-35>.
- Ciastoń, R., *Koncepcja Indo-Pacyfiku jako próba równoważenia Chin. Zmiany w amerykańskiej percepcji środowiska bezpieczeństwa*, „*Azja-Pacyfik*” 2019, nr 22.

- Currier, C.L. & Dorraj, M., *In Arms We Trust: the Economic and Strategic Factors Motivating China-Iran Relations*, „Journal of Chinese Political Science” 2010, no. 15.
- Czornik, K., *Bliski Wschód jako region zintensyfikowanego oddziaływania i wpływów Chińskiej Republiki Ludowej w drugiej dekadzie XXI wieku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2020, nr 1.
- Ćwioro, B., *Międzynarodowe wysiłki na rzecz powstrzymania irańskiego programu nuklearnego*, [in:] *Iran – 30 lat po rewolucji. Seminarium Biura Bezpieczeństwa Narodowego, 11 marca 2009 r.*, ed. A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, Warszawa 2009.
- Fulton, J., *Will China become a major arms supplier to Iran?* [9 VI 2020], <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/will-china-become-a-major-arms-supplier-to-iran/>.
- Gacek, Ł., *Chińsko-pakistański korytarz gospodarczy. Chiny jako mocarstwo dwóch oceanów*, „Sprawy Międzynarodowe” 2016, nr 4.
- Garver, J., *China–Iran Relations: Cautious Friendship with America’s Nemesis*, „China Report” 2013, vol. 49, no. 1.
- Gilipin, R., *War and change in world politics*, Cambridge 1981.
- Gill, B., *Chinese Arms Exports to Iran*, „China Report” 1998, vol. 34, no. 3-4.
- Głogowski, A., *Pakistan. Historia i współczesność*, Kraków 2011.
- Grajewski, N., *An Illusory Entente: The Myth of a Russia-China-Iran „Axis”*, „Asian Affairs” 2022, vol. 53, no. 1.
- Greer, L., *China Will Not Capitalise on the End of the Iran Arms Embargo* [19 X 2020], <https://www.bourseandbazaar.com/articles/2020/10/17/china-will-not-capitalize-on-the-end-of-the-iran-arms-embargo>.
- Harold, S.W. & Nader, A., *China and Iran. Economic, Political, and Military Relations*, Santa Monica 2020.
- Iran, Islamic Rep. Export Partner Share by country in percentage 2001-2018* [23 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IRN/Start-Year/2001/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR>.
- Iran, Islamic Rep. Import Partner Share by country in percentage 2001-2018* [23 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IRN/Start-Year/2001/EndYear/2018/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR>.
- Iverson, S., *China’s Nuclear-Armed Proxy – North Korea: Hostile Surrogates and Rational Security Adjustments*, „North Korean Review” 2016, vol. 12, no. 1.
- Iwanek, K., *Woda na młyn rywalizacji. Co Chińsko-Pakistański Korytarz Gospodarczy oznacza dla Indii?* [1 XII 2022], <https://ine.org.pl/woda-na-mlyn-rywalizacji-co-chinsko-pakistanski-korytarz-gospodarczy-oznacza-dla-indii/>.
- Jacoby, M., *Chiny bez makijażu*, Warszawa 2016.

- Jarczeńska, A., *Stany Zjednoczone – hegemonia w regionie Azji i Pacyfiku w latach 1985-2015*, „Stosunki Międzynarodowe” 2015, nr 4 (51).
- Jureńczyk, Ł., *Chińska Republika Ludowa wobec programu nuklearnego Iranu po zimnej wojnie*, „Humanities and Social Sciences” 2018, t. 23, nr 25 (1).
- Kataria, J.R. & Naveed, A., *Pakistan-China Social and Economic Relations*, „South Asian Studies” 2014, vol. 29, no. 2.
- Kominek, Ł., *Uwarunkowania i wyznaczniki Nowego Jedwabnego Szlaku*, [in:] *Wybrane aspekty rozwoju gospodarczego Azji*, eds. J. Marszałek-Kawa, P. Zariczny, Toruń 2020.
- Kugiel, P., *Rosnące zaangażowanie Chin w Azji Południowej*, „Biuletyn PISM” 2019, nr 46 (1794).
- Kumar, A., *Future of India – China Relations: Challenges and Prospects*, „UNISCI Discussion Papers” 2010, no. 24.
- Kuszeńska, A., *Stanowisko Chin wobec indyjsko-pakistańskiego konfliktu o Kaszmir w latach 1949-2011*, [in:] *China goes global. Rosnące znaczenie Chin na arenie międzynarodowej*, eds. M. Pietrasiak, T. Kamiński, Łódź 2012.
- Kwiatkiewicz, P., *Mocarstwa wobec Iraku w latach 1945-1967*, Toruń 2011.
- Lang, J., *Szanghajska Organizacja Współpracy poszerza się o Indie i Pakistan* [21 VI 2017], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-06-21/szanghajska-organizacja-wspolpracy-poszerza-sie-o-indie-i-pakistan>.
- Lubina, M., *Niedźwiedź w cieniu smoka: Rosja-Chiny 1991-2014*, Kraków 2014.
- Łysiak, P., *Indie jako azjatyckie mocarstwo regionalne*, „Forum Politologiczne” 2008, nr 8.
- Malik, N. & Ishtiaq, M., *China Outpaces US in Arms Supply to Pakistan* [13 III 2018], <https://www.voanews.com/a/china-outpaces-us-arms-supply-pakistan/4297350.html>.
- Matras, T., *Threats to national security arising from economic cooperation with the People's Republic of China*, „Studia Orientalne” 2022, nr 4 (24).
- Miedziński, P., *„Nie mamy Pana broni i co nam Pan zrobisz”. Problemy z rosyjskimi dostawami dla Indii* [ANALIZA] [8 IV 2023], <https://defence24.pl/przemysl/nie-mamy-pana-broni-i-co-nam-pan-zrobisz-problemy-z-rosyjskimi-dostawami-dla-indii-analiza>.
- Modelski, G., *Long Cycles in World Politics*, Waszyngton 1987.
- Muczyński, R., *Su-35SE jednak nie dla Iranu* [21 VII 2023], <https://milmag.pl/su-35se-jednak-nie-dla-iranu/>.
- Nicholas, B. & Illanperuma, S., *The Real Cause of Sri Lanka's Debt Trap* [2 III 2023], <https://thediplomat.com/2023/03/the-real-cause-of-sri-lankas-debt-trap/>.
- Okraska, T., *Chiny i Indie – między współpracą a rywalizacją*, [in:] *Wokół teoretycznych i praktycznych aspektów stosunków międzynarodowych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi*, eds. T. Kubin, J. Łapaj-Kucharska, T. Okraska, Katowice 2020.

- Okraska, T., *Słoń w pogoni za smokiem. Stosunki indyjsko-chińskie w zmieniającym się świecie*, Toruń 2019.
- Pająk, M., *Gwadar jako kluczowy element inicjatywy Nowego Jedwabnego Szlaku*, „Wrocławskie Studia Erazmańskie” 2019, z. 13.
- Pakistan Export Partner Share by country in percentage 2003-2020* [19 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/PAK/StartYear/2003/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR>.
- Pakistan Import Partner Share by country in percentage 2003-2020* [19 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/PAK/StartYear/2003/EndYear/2020/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR>.
- Pant, H.V., *America's evolving relationships with India and Pakistan*, [in:] *Handbook on the United States in Asia. Managing Hegemonic Decline, Retaining Influence in the Trump Era*, eds. A.T.H. Tan, Cheltenham-Northampton 2018.
- Pawłowski, A., *Embargo na sprzedaż broni ofensywnej do Iranu utraciło moc* [18 X 2020], <https://www.konflikty.pl/historia/publicystyka-i-wywiady/embargo-sprzedaz-broni-ofensywnej-iranu-utracylo-moc/>.
- Przybyszewski, Ł., *25-letnie strategiczne porozumienie partnerskie Iranu i Chin*, „Komentarz Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej” 2021, nr 14.
- Przychodniak, M., *Chińskie starania o większe wpływy w Azji Centralnej*, „Biuletyn PISM” 2023, nr 67 (2688).
- Przychodniak, M., *„The Decline of the U.S.”: The Chinese Discourse on Post-pandemic Relations with the United States*, „PISM Policy Paper” 2020, no. 7 (182).
- Raubo, J., *Chińskie wyzwanie czy zagrożenie – jak odczytywać kolejny wzrost wydatków na obronność w Chinach [OPINIA]* [5 III 2023], <https://defence24.pl/geopolityka/chinskie-wyzwanie-czy-zagrozenie-jak-odczytywac-kolejny-wzrost-wydatkow-na-obronnosc-w-chinach-opinia>.
- Rose, M. & Chiacu, D., *China supplying equipment to Russia it should not, French diplomat says* [22 VII 2023], <https://www.reuters.com/world/china-supplying-equipment-russia-it-shouldnt-french-diplomat-says-2023-07-21/>.
- Russian Federation Export Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR>.
- Russian Federation Import Partner Share by country in percentage 2000-2020* [17 VII 2023], <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR>.

- Scita, J., *China-Iran Relations Through the Prism of Sanctions*, „Asian Affairs” 2022, vol. 53, no. 1.
- Scott, D., *The Great Power ‘Great Game’ between India and China: ‘The Logic of Geography’*, „Geopolitics” 2008, vol. 13, issue 1.
- Scott Tyson, A., *Port politics: How China fits into Sri Lanka’s economic crisis* [19 VIII 2022], <https://www.csmonitor.com/World/Asia-Pacific/2022/0819/Port-politics-How-China-fits-into-Sri-Lanka-s-economic-crisis>.
- SIPRI Arms Transfers Database [17 VII 2023], <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>.
- Szczudlik, J., „Nowa era” w polityce obronnej Chin, „Biuletyn PISM” 2019, nr 122 (1870).
- Szoszyn, R., *Chińczycy zarabiają na samotności Rosji. Co kupują od Putina?* [15 XII 2022], <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37610121-chinczycy-zarabiaja-na-samotnosci-rosji-co-kupuja-od-putina>.
- Trejnis, Z., *Rywalizacja Stany Zjednoczone – Chińska Republika Ludowa o hegemonię w wielobiegunowym świecie*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2022, t. 14 (50), nr 4.
- United Nations Conference on Trade and Development, *World investment report 2022. International tax reforms and sustainable investment*, Nowy Jork 2022.
- Wardin, K., *Cieśniny – „wąskie gardła” transportu morskiego*, „Logistyka” 2010, nr 2.
- Wezeman, P.D., Kuimova, A. & Wezeman S.T., *Trends in International Arms Transfers, 2021*, Sztokholm 2022.
- Wilczyński, P.L., *Rozwój sił zbrojnych ChRL w ujęciu geostrategicznym*, „Przegląd Geopolityczny” 2020, t. 34.
- World military expenditure reaches new record high as European spending surges* [24 IV 2023], <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>.
- Wuthnow, J., *Posing Problems Without an Alliance: China-Iran Relations after the Nuclear Deal*, „Strategic Forum” 2016, no. 290.
- Yacoubian, A., *Iran’s Increasing Reliance on China* [26 VI 2023], <https://iranprimer.usip.org/blog/2019/sep/11/irans-increasing-reliance-china>.
- Żołądek, Ł., *Azja Centralna: stosunki międzynarodowe*, „Infos” 2018, nr 2 (240).

Marcin Adamczyk – dr politologii, adiunkt w Zakładzie Europejskiej Historii, Cywilizacji i Myśli Społeczno-Ekonomicznej w Instytucie Studiów Europejskich Uniwersytetu Wrocławskiego, z-ca dyrektora Instytutu Studiów Europejskich ds. dydaktycznych i studenckich. ORCID: 0000-0002-3432-0358